

เทวรูปพระพินเนศ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร งานศิลป์ชาวสุพรรณคร

ปริญานูх คำสนอง

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

๑๐/๗/๒๕๖๙

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอินโดนีเซียสามารถสืบย้อนไปได้ไกลตั้งแต่ยุครัฐโบราณ คือ ตั้งแต่ยังไม่เกิดประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย ในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย หรือศรีวิชัยในคริสต์ศตวรรษที่ ๘ ที่มีหลักฐานแสดงถึงการติดต่อค้าขายระหว่างอาณาจักรศรีวิชัยในเมืองปาเล็มบังกับรัฐต่างๆ ในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในสมัยอยุธยา มีชาวมาเกซซาร์ (Makassar) อพยพหนีการปกครองของดัตช์มาอยู่ที่อยุธยา จนเกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “กบฏมังกะสัน” โดยคำว่ามังกะสันมาจากคำว่า ‘มาเกซซาร์’ นั่นเอง^๑

ภาพประวัติศาสตร์ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จเยือนชาว ประเทศอินโดนีเซีย
ที่มา : <https://www.facebook.com/WeLoveThaiParent/photos/ภาพประวัติศาสตร์หาชมยาก-เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-รัชกาลที่/978026370797971/978026370797971/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๙

^๑ ที่มา : <https://www.the101.world/the-king-and-indonesia/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๙

ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสชา โดยการเดินทางครั้งแรก นับเป็นการเสด็จ ‘ต่างประเทศ’ ครั้งแรกของพระองค์ ผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์นี้ คือ แรงบันดาลใจในการพัฒนาศายให้ทันสมัยเช่นเดียวกับชาว ชาติยุโรปดังที่หลายคนเข้าใจกัน ภายหลังการเสด็จของรัชกาลที่ ๕ ก็มีเจ้านายองค์อื่นๆ เสด็จฯ อีกหลายพระองค์ นอกจากการเสด็จของรัชกาลที่ ๕ แล้ว การต้อนรับพระราชอาคันตุกะที่ชาวอินโดนีเซียยังจดจำ และบอกเล่า ต่อมาเรื่อยๆ คือ การเสด็จเยือนอินโดนีเซียของรัชกาลที่ ๙ กับพระราชินีในปี ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นยุคของประธานาธิบดีซูการ์โน ภายหลังจากอินโดนีเซียเป็นประเทศเอกราชอย่างสมบูรณ์แล้ว

รูปหล่อช้างสำริดหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินโดนีเซีย ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบให้เป็นที่ระลึก คราวเสด็จเยือนบาตาเวียเมื่อปี ค.ศ.๑๘๗๑ หรือ พ.ศ. ๒๔๑๔ มีตัวอักษรจารึกที่ฐานรูปปั้นสามด้าน ด้านหน้าภาษาดัตช์, ด้านซ้ายของรูปปั้นภาษาอาหรับ และด้านขวาของรูปปั้นเป็นภาษาไทย

ที่มา : <https://th.readme.me/p/39530> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๙

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสชา ที่เป็นเกาะสำคัญและเป็นที่ตั้งเมืองหลวงของประเทศ อินโดนีเซีย รวมทั้งสิ้น ๓ ครั้ง ครั้งแรกระหว่างวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๑๓ ถึงวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๑๔ โดยพระองค์เสด็จเมือง บัตตาเวีย (จาการ์ตาในปัจจุบัน) และชวากลาง ครั้งที่สอง ในปี ๒๔๓๙ เพื่อเสด็จไปพักผ่อนตามคำแนะนำของคณะแพทย์เพื่อ พ้นฟูพระวรกายหลังหายจากการประชวรและครั้งที่สาม ในปี ๒๔๔๔ ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกไว้ ว่า “เพื่อสำราญพระราชอิริยาบถเหมือนครั้งที่สอง ด้วยเหตุว่าที่ในเกาะชวายังมีของที่น่าสนใจ” โดยในเวลานั้นชวายังตกอยู่ภายใต้ การปกครองของดัตช์ (ฮอลันดา หรือเนเธอร์แลนด์) ภายหลังจากการเสด็จประพาสครั้งแรกพระองค์ทรงรู้สึกว่าการได้รับการ

ตอนรับอย่างดีจากรัฐบาลอาณานิคมฮอลันดา จึงทรงส่งรูปปั้นข้างสำริดมอบให้เป็นของขวัญแก่ปัตตาเวีย ในปัจจุบัน รูปปั้นดังกล่าวตั้งอยู่ที่หน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ณ กรุงเทพมหานคร พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จึงมีชื่อเล่นว่า **พิพิธภัณฑสถานข้าง** ในทางกลับกัน รัชกาลที่ ๕ ก็ทรงได้รับ "ของขวัญ" จากการเสด็จขวากลับมาสยามเช่นกัน

บทความเรื่อง ‘Harga Mahal di Balik Patung Gajah Museum Nasional’ (ราคาแพงเบื้องหลังรูปปั้นช้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ)” ได้กล่าวถึงการเสด็จขวากลับครั้งที่ ๒ ในปี ๒๔๓๙ ของรัชกาลที่ ๕ ว่าพระองค์ได้ทรงขออนุญาตรัฐบาลอาณานิคมฮอลันดา นำรูปปั้นและงานศิลปะชวามาที่สยาม ในบทความกล่าวถึงหนังสือเรื่อง *Borobudur: Golden Tales of the Buddhas* เขียนโดย John Miksic ว่ารูปปั้นและงานศิลปะที่รัชกาลที่ ๕ นำกลับสยามนั้นประกอบไปด้วย ภาพแกะสลัก ๓๐ ชิ้น รูปปั้นพระพุทธรูป ๕ องค์ รูปปั้นสิงโต ๒ ตัว และเครื่องตกแต่งส่วนประตูทางเข้าจันดี (Candi) รวมถึงรูปปั้นทวารบาล ซึ่งเป็นรูปปั้นและงานศิลปะที่พบที่ Bukit Dagi อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบูโรพุโธ นอกจากนี้ยังมีรูปปั้นพระพุทธรูป ๕ องค์จากบูโรพุโธที่ถูกนำมาสยามด้วยเช่นกัน^๒

พระพุทธรูปศิลาทำด้วยหินอัคนี ประดิษฐานอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ของพระมณฑป วัดพระแก้ว จากเจดีย์บูโรพุโธ พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในปัจจุบันนี้เป็นองค์จำลอง ส่วนองค์จริงนำไปประดิษฐานเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระศรีรัตนศาสดาราม ที่มา :

<https://www.instagram.com/p/DXwHmr2Af2Q/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๙

ในบทความเดียวกันนี้ยังกล่าวถึงงานเขียนของนักโบราณคดีนามว่า **Utami Ferdinandus** ในงานเขียนเรื่อง ‘Arca dan Relief pada Masa Hindu-Jawa di Museum Bangkok: Sebuah Dokumentasi Ikonografi’ (รูปปั้นและภาพแกะสลักบนตู้ยุคฮินดู-ชวาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) ได้แบ่งรูปปั้นที่รัชกาลที่ ๕ ทรงนำกลับสยามเป็น ๘ กลุ่ม ได้แก่

^๒ ที่มา : <https://www.the101.world/the-king-and-indonesia/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๙

กลุ่มที่ ๑ คือรูปปั้นพระธยานิพุทธร ๕ องค์จากบุโรพุทโธ ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ประดิษฐานที่ผนังด้านตะวันออก ด้านใต้ ด้านตะวันตก ด้านเหนือ และส่วนผนังสูงสุด แต่รูปปั้นองค์หนึ่งเกิดความเสียหายในระหว่างการขนส่ง ทำให้เหลือแค่ ๔ องค์ ซึ่งปัจจุบันได้รับการประดิษฐานที่วัดพระแก้ว ประเทศไทย

กลุ่มที่ ๒ คือรูปปั้นสิงโตจากบุโรพุทโธ ตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าด้านทิศเหนือ ปัจจุบันถูกนำมาวางที่สวนวัดพระแก้ว

กลุ่มที่ ๓ คือรูปปั้นมังกร ๒ ตัวจากมุกก้าแวงด้านหนึ่งของบุโรพุทโธ

กลุ่มที่ ๔ คือรูปปั้นหน้ากาล ๒ ตัว สันนิษฐานว่ามาจากบันไดทางเข้าบุโรพุทโธ รูปปั้นหน้ากาลทั้ง 2 ตัวเป็นเครื่องตกแต่งรูปปั้นพระธยานิพุทธรตรงระเบียงชั้นที่ ๒ และ ๓

กลุ่มที่ ๕ คือรูปปั้นสลูป ๒ หลังจากใกล้ๆ ประตูทางเข้าชั้นที่ ๔

กลุ่มที่ ๖ คือภาพแกะสลักนูนต่ำเรื่องราวชาดกจากส่วนบันไดทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

กลุ่มที่ ๗ คือรูปปั้นทวารบาลจากบุโรพุทโธ

กลุ่มที่ ๘ คือภาพแกะสลักนูนต่ำ ๕ ชั้น สันนิษฐานว่ามาจากจันดีปรัมบานัน (Candi Prambanan)

นอกจากนี้ยังมีรูปปั้นและโบราณวัตถุอื่น ๆ ที่นำมาจากขุดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรุงเทพฯ เช่น รูปปั้นทูลดา ธารา และพระพิฆเนศ เป็นต้น โดยงานประติมากรรมเหล่านี้ไม่ได้มาจากบุโรพุทโธแห่งเดียว^๓

รูปสิงโตจำหลักศิลา ใบหน้าสิงโตแสดงอาการดุร้าย ดวงตากลมโตเบิกโพลง ปากอ้า แผงคอลักษณะเป็นแถบเส้นตรงส่วนปลาย ขมวดเป็นกันหอยซ้อนกันสามชั้น ยกขาหน้าขึ้นในลักษณะทำท่าขู่ รัฐบาลอินโดนีเซียได้นำมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้งเสด็จประพาสชวา ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙

ที่มา : https://www.instagram.com/p/DLl4BgXML7M/?img_index=6 สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๙

^๓ ที่มา : <https://www.the101.world/the-king-and-indonesia/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๙

รูปทวารบาลแกะสลักจากหินภูเขาไฟจากเจดีย์บุโรพุทโธ แสดงอยู่ในห้องศรีวิชัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
ปรียานุช (๒๕๖๗)

ในครั้งนั้น รัชกาลที่ ๕ ได้นำรูปสลักขนาดใหญ่ที่สำคัญกลับมาตั้งสยามรูปหนึ่ง นั่นคือ รูปแกะสลักพระคเณศ ๔ กร จากจันทิสิงห์สำหรับ เป็นประติมากรรมจำหลักหินภูเขาไฟ ขนาดใหญ่ สูง ๑๗๒ เซนติเมตร มีน้ำหนักราว ๓ ตัน ลักษณะของพระคเณศองค์นี้แสดงปาง ๔ กร ประทับเหนือบัลลังก์ที่ประกอบด้วยกะโหลกมนุษย์ พระหัตถ์ขวาทรงขวาน พระหัตถ์ซ้ายบนทรงลูกประคำ ส่วนพระหัตถ์ทั้งสองข้างเบื้องล่างทรงถ้วยขนม เครื่องประดับพระเศียรและเครื่องประดับพระองค์มีลักษณะเกี่ยวเนื่องกับกะโหลกมนุษย์ ขณะที่สายยัชโญปวีตที่พาดผ่านพระวรกายทำเป็นรูปงู ร่ายละเอียดเหล่านี้เป็นลักษณะสำคัญของประติมากรรมพระคเณศ แบบศิลปะชาวตะวันออก ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ภายในอาคารมหาสุรสิงหนาท พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมองค์นี้เดิมพบที่จันทิสิงห์สำหรับ (กรมศิลปากรใช้การสะกดว่า “จันทิสิงห์สำหรับ”) ตั้งอยู่ในบริเวณซีโยชารี อำเภอมาลัง จังหวัดชาวตะวันออก ประเทศอินโดนีเซีย จัณตแห่งนี้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมฮินดู-พุทธ สร้างขึ้นใน ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ บริเวณใจกลางราชธานีของอาณาจักรสิงห์สำหรับ และมีความเกี่ยวข้องกับรัชสมัยของพระเจ้ากัรตนคร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเกาะชวาครั้งที่ ๒ ในพุทธศักราช ๒๔๓๙ พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรจันทิสิงห์สำหรับ เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๓๙ และทรงบันทึกถึงพระคเณศองค์นี้ไว้ว่า “มหาวิฆเนศวรรูปใหญ่ ชำรุดแต่แขน เปนฝีมืองามกว่าทั้งสิ้น อายากจะใครได้” จากนั้นทรงมอบหมายให้ชาวเมืองปาซูวันเดินทางตามเสด็จติดต่อกับผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้น ฟัน วิก (Van Wijck) เพื่อขอพระคเณศองค์ดังกล่าว ซึ่งได้รับอนุญาตให้นำออกจากพื้นที่ได้

ภายหลังการตกลง พระคเณศถูกขนส่งจากเมืองเชอมารังมายังกรุงเทพมหานครและรัฐบาลอานานิคมเนเธอร์แลนด์ได้ถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเวลาต่อมา สมาคมบาตาเวียได้ค้นพบชิ้นส่วนพระกรซ้ายเบ้องบนของพระคเณศที่ หักอยู่ในบริเวณจันทิสิ่งสำหรับ และส่งมอบให้รัฐบาลอานานิคมเนเธอร์แลนด์ ก่อนที่ชิ้นส่วนดังกล่าวจะถูกนำมาถวาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในพุทธศักราช ๒๔๗๑ ก่อนจะนำไปประดิษฐานไว้บริเวณหน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน ศาสคาราม ต่อมาจึงย้ายมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยเคยจัดแสดงภายในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยจนถึง พุทธศักราช ๒๕๑๐ ก่อนย้ายมาจัดแสดงในอาคารมหาสุรสิงหนาทดังที่ปรากฏในปัจจุบัน^๔

พระพิฆเนศ ๔ กร อายุกว่า ๑,๐๐๐ ปี แสดงอยู่ในห้องศรีวิชัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แกะสลักจากหินภูเขาไฟทั้ง องค์ ทรงเครื่องประดับเป็นหัวกะโหลกมนุษย์ และประทับนั่งบนบัลลังก์กะโหลกมนุษย์
ปรียานุช (๒๕๖๗)

^๔ ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=122250593426311959&set=a.122118265988311959> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม

ภาพถ่ายองค์พระพิฆเนศ เมื่อคราวที่ยังประดิษฐานไว้บริเวณหน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มา : <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=122250595664311959&set=p.122250595664311959&type=3> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๔

95664311959&type=3 สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๔

ตามตำนานเล่าว่า พระคเณศ หรือพระพิฆเนศ หรือพระพิฆเนศวร์เป็นพระโอรสของพระศิวะและพระอูมา บางตำนานก็ว่า เป็นโอรสของพระอูมาองค์เดียว มีลักษณะรูปร่างอวบอ้วน ผิวกายสีแดง มีเศียรเป็นช้าง มีงาเดียว มีสี่กร สิ่งของที่ถือมีหลายอย่าง อาทิ คทา จักร วัชระ บ่วงบาศก์ ขอช้าง สังข์ ขนโมทกะ พาหนะของพระองค์คือ หนู พระคเณศเป็นหนึ่งในเทพที่สำคัญที่สุดองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู โดยเป็นเทพเจ้าแห่งความเฉลียวฉลาด การจัดอุปสรรค และศิลปวิทยาการ

ในปัจจุบันพระองค์เป็นที่นับถือของชาวฮินดูเป็นอย่างยิ่ง เมื่อจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือจัดงานฉลองเกี่ยวกับศาสนาทุกครั้งจะต้องสักการะพระคเณศก่อน เพื่อให้พิธีกรรมและงานดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปโดยปราศจากอุปสรรค

ใดๆ นอกจากนั้นพระองค์ยังได้รับความนิยมนับถืออย่างมากในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูอีกด้วย^๕

ภาพขยายพระหัตถ์ขวาบนทรงขวาน ส่วนพระหัตถ์ทั้งสองข้างเบื้องล่างทรงถ้วยขนม เครื่องประดับพระเศียรและเครื่องประดับ
พระองค์มีลักษณะเกี่ยวข้องกับกะโหลกมนุษย์
ปริยานุช (๒๕๖๗)

ภาพขยายบัลลังก์ที่ประกอบด้วยกะโหลกมนุษย์ ของรูปแกะสลักพระพิฆเนศ
ปริยานุช (๒๕๖๗)

^๕ ที่มา : <https://www.finearts.go.th/mahavirawongmuseum/view/12478-พระคเณศ--Ganesha-> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๙

นอกจากพระคเณศองค์นี้จะเป็นตัวอย่างของประติมากรรมแบบศิลปะชาวตะวันตกที่สำคัญแล้ว ยังแฝงด้วยประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับดินแดนขวาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ โดยเฉพาะการเสด็จประพาสชาวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ทำให้เกิดการติดต่อและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม แม้ว่าต่อมาในช่วงพุทธศักราช ๒๔๖๐ กรมบริการโบราณคดีในหมู่เกาะอินเดียของเนเธอร์แลนด์ได้ทำการติดต่อรัฐบาลสยามเพื่อขอรับโบราณวัตถุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับจากชาวกลับคืน รวมถึงพระคเณศจากจังหวัดสิงห์บุรีองค์นี้ด้วย และในพุทธศักราช ๒๔๖๙ มีคณะผู้แทนเดินทางมายังสยามเพื่อเจรจาเรื่องดังกล่าว แต่รัฐบาลสยามมิได้ส่งคืนพระคเณศองค์นี้ โดยยอร์ช เซเดส์ ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพิจารณาเรื่องโบราณวัตถุ ได้ให้เหตุผลว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานองค์พระคเณศแก่รัฐสยามแล้วและผู้คนในสยามได้เกิดความผูกพันกับโบราณวัตถุชิ้นนี้^๖

ดังนั้นการแลกเปลี่ยน ‘ของขวัญ’ ระหว่างราชาจากสยามกับเจ้าอาณานิคมฮอลันดาจะเป็นความเจ็บปวดในใจของชาวอินโดนีเซียที่ความรู้สึกว่าสูญเสียโบราณวัตถุของ ‘ชาติ’ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม อาจจะไม่สำคัญเท่ากับการแลกเปลี่ยนนั้นถูกกระทำในช่วงเวลาที่ชาวพื้นเมืองอินโดนีเซียถูกปกครองโดยเจ้าอาณานิคมดัตช์ พวกเขาไม่ได้มีสิทธิมีเสียง ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ไม่เคยถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินโดนีเซีย^๗

^๖ ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=122250593426311959&set=a.122118265988311959> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม

๒๕๖๙

^๗ ที่มา : <https://www.the101.world/the-king-and-indonesia/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๙